

Nabestaandenpensioen niet verzekerd

*Bastiaan Starink
Michael Visser*

EDITIE 11
OKTOBER
2017

NETSPAR BRIEF

De **Netspar Brief** is bedoeld om onderzoeksresultaten gericht voor het voetlicht te brengen onder een brede kring van pensioenprofessionals, beleidsmakers en wetenschappers. Daarmee worden bouwstenen aangereikt voor een goed geïnformeerd Nederlands pensioendebat. In de Netspar Brief wordt onderzoek op het gebied van pensioen en vergrijzing samengevat en staan analyse en duiding centraal.

Colofon

Auteurs

Bastiaan Starink – Tilburg University

Michael Visser – Tilburg University

Ontwerp

B-More, Tilburg

Vormgeving

Bladvulling, Tilburg

Redactie

Netspar

Postbus 90153, 5000 LE Tilburg

info@netspar.nl

De Netspar Brief is een uitgave van Netspar. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s).

Samenvatting

Het overlijden van een partner heeft emotionele impact, maar kan daarnaast ook ingrijpende financiële gevolgen hebben. De versoberingen van het nabestaandenpensioen vanuit de overheid is door sociale partners in pensioenregelingen maar deels en zeer versnipperd opgevangen. Door veranderingen in pensioenregelingen (waaronder het alleen bieden van nabestaandenpensioen zolang de werknemer nog in dienst is) lopen individuen soms grote risico's bij overlijden van een partner (of ouder) vanwege het ontbreken van een adequate nabestaandenvoorziening.

Door de grote heterogeniteit in regelingen en de complexiteit per regeling zullen veel mensen slechts beperkt inzicht hebben in hoe hun nabestaandenregeling er precies uitziet. Sluipenderwijs is desalniettemin in de afgelopen jaren een grotere verantwoordelijkheid voor een adequate nabestaandenvoorziening bij het individu komen te liggen. Lang niet iedereen zal dit beseffen en geïnformeerde keuzes (kunnen) maken. Met een aantal voorbeelden illustreren we dat de inkomsterugval na overlijden van een partner voor de achterblijvers zeer ingrijpend kan zijn.

Hier bovenop komt dat de arbeidsmarkt en 'relatiemarkt' steeds dynamischer worden. Mensen hebben gedurende hun leven veelal meerdere werkgevers en partners hetgeen het nabestaandenpensioen verder compliceert. Vooral het overlijden vóór de pensioendatum brengt grote financiële risico's voor nabestaanden met zich mee, met name voor lagere en middeninkomens en mensen die hun baan verliezen of tijdelijk buiten loondienst hebben gewerkt. Wanneer men vindt dat deze financiële risico's in de arbeidsvoorwaardelijke pensioensfeer moeten worden opgelost, zullen wetgever en sociale partners radicalere keuzes moeten maken in het belang van deelnemers en hun nabestaanden. Oplossingen zijn:

1. Afschaffen van de (AOW) franchise voor het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum, dan wel het overal opnemen van een Anw-hiaat verzekering. Dit laatste kunnen sociale partners nu al realiseren.
2. Uniformering van het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum: standaard dekking als percentage van het laatstverdiende salaris zonder rekening te houden met het aantal dienstjaren, financiering alleen nog op risicobasis. Hiervoor is wijziging van fiscale wetgeving nodig.
3. Duidelijkheid bieden als de pensioenregeling geen nabestaandenpensioen biedt en drempelvrije toegang tot vrijwillige alternatieven. Dit kunnen sociale partners nu al realiseren.

De gewenste keuze voor de hoogte en duur van het nabestaandenpensioen dat tot uitkering komt bij overlijden vóór de pensioendatum (samen te zien als de ambitie) is afhankelijk van persoonlijke en maatschappelijke voorkeuren. Globaal zijn twee uitgangspunten mogelijk. Aan de ene kant kan het compenseren van het verlies van inkomen door een duurutkering (bijvoorbeeld levenslang) centraal staan. Aan de andere kant kan het nabestaandenrisico met een eenmalige uitkering of tijdelijke gewenningsuitkering worden opgevangen. Hierbij staat niet de compensatie van het verlies aan inkomen centraal, maar wordt de nabestaande in staat gesteld om zijn inkomen of uitgaven aan te passen aan de nieuwe situatie. Welke ambitie past bij het nabestaandenpensioen van de toekomst vraagt om nader onderzoek.

1. Inleiding

Naast emotionele impact heeft een overlijden veelal ook grote financiële gevolgen voor nabestaanden. Ooit was de veronderstelling dat weduwes zonder kinderen bij overlijden van de kostwinner levenslang ongeveer 50% van het gezinsinkomen ("70% van 70%") zouden moeten ontvangen en dat doorgaans ook zouden krijgen. Inmiddels is de vormgeving van het nabestaandenpensioen drastisch gewijzigd waardoor de inkomensterugval bij overlijden van de partner groot kan zijn.

Individueel lopen soms grote risico's bij overlijden van een partner (of ouder) vanwege het ontbreken van een adequate nabestaandenvoorziening.¹ Dit is het gevolg van verschillende ontwikkelingen, zoals:

- Versoberingen van het nabestaandenpensioen vanuit de overheid (de Algemene nabestaandenwet, Anw).
- Veranderingen in pensioenregelingen (van opbouw naar risicodekking en weer terug, het wel of niet aanbieden van een Anw-hiaatregeling, uitruilmogelijkheden en verschillende systemen voor nabestaandenpensioen bij overlijden voor- en na de pensioendatum).
- Flexibilisering van de arbeidsmarkt en veranderende arbeidspatronen.

Voor lagere inkomensgroepen kan de versoberde Anw bijvoorbeeld grote consequenties hebben als in de pensioenregeling geen Anw-hiaat verzekering is voorzien. Voor hogere inkomensgroepen met een nabestaandenpensioen op risicobasis zijn de risico's groot als men tijdelijk niet in dienstbetrekking werkt. Door de toegenomen heterogeniteit en complexiteit zullen veel mensen slechts beperkt inzicht hebben in hoe hun nabestaandenregelingen er precies uitzien. Sluipenderwijs is desalniettemin in de afgelopen jaren een grote verantwoordelijkheid bij het individu komen te liggen voor een adequate nabestaandenvoorziening. Het is de vraag of individuen deze grotere eigen verantwoordelijkheid voor het nabestaandenpensioen beseffen, op waarde kunnen schatten en geïnformeerde keuzes (kunnen) maken.

Ook de samenleving is veranderd. Veelal werken beide partners (al dan niet parttime) en er is discussie of een uitkering aan nabestaanden nog wel standaard levenslang zou moeten zijn. De vraag is ook of het vanwege de toegenomen dynamiek op de arbeidsmarkt en binnen relatievormen nog steeds redelijk is de verantwoordelijkheid voor inkomensverlies ten gevolge van het overlijden van

¹ In dit rapport gebruiken wij de term 'nabestaandenpensioen'. Wij realiseren ons dat dit een verzamelterm is voor zowel 'partnerpensioen' als 'wezenpensioen'. Wij gebruiken in deze Brief de term 'nabestaandenpensioen' als synoniem voor 'partnerpensioen'.

een partner primair bij de overheid of het collectief van werkenden te leggen en niét bij de persoon die het betreft.

In deze Netspar Brief analyseren we de soms grote financiële risico's die zich kunnen voordoen bij overlijden van een partner en gaan we in op de grote verschillen tussen pensioenregelingen. We schetsen eerst de huidige situatie rondom het nabestaandenpensioen in Nederland en de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen en hun invloed op het nabestaandenpensioen. Daarna maken we inzichtelijk welke risico's en knelpunten zich voor nabestaanden *kunnen* voordoen bij een ontoereikende voorziening. We eindigen met een denkrichting voor een meer adequate vormgeving van het nabestaandenpensioen in Nederland.

De Netspar Brief is gebaseerd op een onderliggend onderzoeksrapport van een Netspar projectgroep² getiteld *Nabestaandenpensioen. Versnipperde vormgeving vertroebelt risico's*.

Tot slot: we kijken met een financiële bril naar de geïnstitutionaliseerde nabestaandenpensioenvoorziening in Nederland. Bij de oplossingsrichtingen en aanbevelingen doen we dat primair ten aanzien van het arbeidsgerelateerde pensioen (tweede pijler). Het is goed om te beseffen dat het stelsel van nabestaandenvoorzieningen onderdeel uitmaakt van een bredere maatschappelijke inbedding. Zo is de (informele) zorg voor nabestaanden, waaronder ook kinderopvang, een belangrijk onderdeel bij een integrale beoordeling van het gewenste voorzieningenniveau. Ook buiten de directe sfeer van de sociale zekerheid en arbeidsgerelateerde pensioenen kunnen risico's voor individuen worden afgedekt. Die bredere integrale beoordeling maakt geen onderdeel uit van het onderzoeksrapport en deze Netspar Brief.³

2 Passages tekst in deze Netspar Brief komen dan ook overeen met die uit het genoemde rapport zonder dat steeds sprake is van een citaat.

3 Evenmin besteden wij in deze Brief aandacht aan het ontbreken van een uniform partnerbegrip in pensioenregelingen. Het onderwerp heeft de aandacht van de politiek en werdesignaleerd door o.a. Dietvorst in zijn afscheidsrede *De jaren geteld*.

2. Het nabestaanden-pensioen anno 2016

2.1 De overheid trekt zich terug

De Algemene Weduwen en Wezenwet die gold tot 1 juli 1996, zorgde ervoor dat nabestaanden (tot 1988 alleen weduwen, daarna ook weduwnaars) een bedrag ontvingen van 70% van het netto minimumloon, onafhankelijk van de hoogte van het inkomen vóór overlijden. Met de ingang van de Anw en wijzigingen in de jaren daarna zijn allerlei versoeringen doorgevoerd. Met als belangrijkste redenen de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen, de wens om een substantiële besparing op de overheidsuitgaven te realiseren en de toegenomen mogelijkheden van een particuliere verzekering voor het overlijdensrisico.⁴

In de huidige Anw staat het behoeftebeginsel centraal. Dit betekent dat alleen recht op een uitkering bestaat voor nabestaanden die niet zelf in hun onderhoud *kunnen* voorzien. Om deze reden is gekozen voor een middelentoets en een scherp afgebakende doelgroep (arbeidsongeschikte nabestaanden of nabestaanden met kinderen onder de 18).⁵

De nabestaandenuitkering bedraagt maximaal 70% van het sociaal minimum. In 2016 bedroeg de maximale bruto-uitkering € 1.173,06 per maand. De uitkering is lager als er bijvoorbeeld inkomsten uit arbeid zijn. Deze inkomsten worden deels in mindering gebracht op de uitkering. Deze zogenoemde middelentoets is minder streng dan in de bijstand. Zo zijn vermogen en inkomsten uit een particulier nabestaandenpensioen uitgezonderd van de middelentoets terwijl socialezekerheidsuitkeringen volledig worden gekort.⁶

Doordat nog slechts arbeidsongeschikten en nabestaanden met kinderen jonger dan 18 jaar voor een Anw-uitkering in aanmerking komen, is het aantal personen dat aanspraak maakt op de Anw de afgelopen jaren sterk gedaald. In figuur 1 is de daling over de periode van 2002 tot en met 2016 weergegeven. Tijdens deze periode is het aantal Anw-gerechtigden met 78,6% gedaald. Vooral vrouwen en personen vanaf 55 hebben nog recht op een nabestaandenuitkering.⁷

Als men geen recht heeft op een Anw-uitkering van de overheid en er ook geen aanvullende voorzieningen in het werknemerspensioen (tweede pijler) of privévoorzieningen (derde pijler) zijn, kan een nabestaande zonder inkomen zitten en gedwongen zijn terug te vallen op de bijstand. Dat betekent bijvoorbeeld ook

⁴ Beleidsdoorlichting artikel 9 Begroting SZW: Nabestaanden, februari 2013, p. 14.

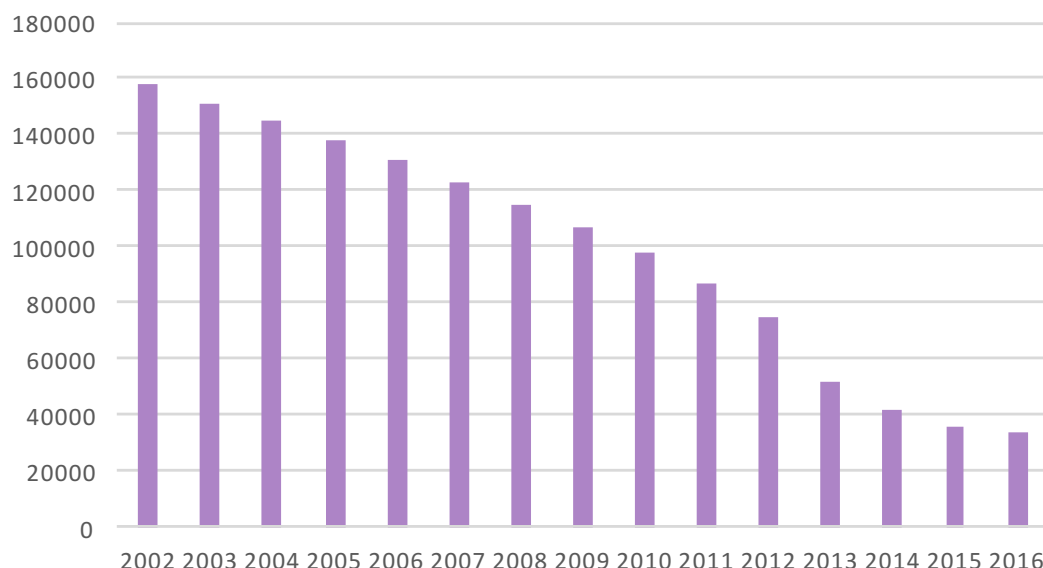
⁵ *Kamerstukken II, 1994/95, 24169, 3, p. 9. Nabestaanden geboren vóór 1950 hadden ook recht op een Anw uitkering, maar die (doel)groep ontvangt inmiddels AOW.*

⁶ Dit is nader geregeld in het Algemeen inkomensbesluit socialezekerheidswetten.

⁷ Rapport Verzekering overlijdensrisico (Eindrapport CentERdata in opdracht MinSZW), gepubliceerd 16 februari 2015.

Figuur 1. Daling aantal
Anw-gerechtigden in de
periode 2002–2016

Bron: SVB 2017

dat bestaand vermogen (waaronder een eigen huis) zal moeten worden aangesproken. Door de genoemde versoeringen van de Anw is het belang van een adequate aanvullende nabestaandenvoorziening dus sterk toegenomen. Deze handschoen is in de tweede en derde pijler niet overtuigend opgepakt.⁸

2.2 Sociale partners springen lang niet altijd in het Anw-gat

Vrijwel alle pensioenregelingen voorzien in een nabestaandenpensioen (in ieder geval tijdens dienstverband): als de partner komt te overlijden, dan is voorzien in een uitkering voor de achterblijvende partner. In deze paragraaf gaan we in op het Anw-hiaatpensioen dat in pensioenregelingen soms wordt geboden. Dit is met name relevant voor lagere- en middeninkomens. In de volgende paragraaf komen 'reguliere' nabestaandenpensioenen aan de orde die vooral bij hogere inkomens een rol spelen.

Reguliere nabestaandenpensioenen bedragen doorgaans een bepaald percentage van het ouderdomspensioen. Het ouderdomspensioen wordt alleen opgebouwd over het pensioengevend inkomen boven de AOW-franchise (het drempelbedrag; het deel van je salaris waarover je geen pensioen opbouwt). Hiermee wordt 'dubbele' pensioenopbouw over het AOW-deel voorkomen. Doordat het nabestaandenpensioen doorgaans een percentage is van het ouderdomspen-

⁸ In deze Netspar Brief gaan we niet specifiek in op de afdekking van risico's in de derde pijler. In het paper *Nabestaandenpensioen. Versnipperde vormgeving vertroebelt risico's* is daar bij de inventarisatie via bespreking van het Rapport Verzekering overlijdensrisico (Eindrapport CentERdata in opdracht MinSZW), gepubliceerd 16 februari 2015, wel aandacht voor.

sioen, werkt de franchise direct door in het nabestaandenpensioen, ook als de ontvanger nog geen AOW ontvangt. Voor mensen met een inkomen nét boven de franchise, komt het nabestaandenpensioen daarom neer op slechts een zeer beperkt bedrag per maand. Een basisvoorziening als de Anw is voornamelijk voor deze groep belangrijk. Zoals eerder aangegeven is het recht op Anw in de afgelopen jaren ingeperkt. Hierdoor maken nabestaanden die na 1950 geboren zijn, geen inwonende kinderen jonger dan 18 jaar hebben en niet arbeidsongeschikt zijn, er geen aanspraak op. Sociale partners kunnen in dit Anw-gat springen door een zogenoemd Anw-hiaatpensioen op te nemen in de pensioenregeling. Deze dekking leidt dan doorgaans tot een uitkering ter hoogte van de Anw-uitkering. Maar veel fondsen doen dit niet. Bovendien zijn er diverse uitvoeringsvarianten (zie figuur 2 verderop). Individuen kunnen een Anw-hiaatverzekering ook zelf afsluiten in de derde pijler.

Om te illustreren wat op individueel niveau het effect kan zijn van het niet ontvangen van een Anw- of vervangende uitkering, verwijzen wij naar de voorbeelden in hoofdstuk 4 van deze Netspar Brief.

2.3 Het reguliere nabestaandenpensioen

Het reguliere nabestaandenpensioen kent twee hoofdvormen qua financiering: op risicobasis en op opbouwbasis. Deze twee vormen worden ook wel aangeduid als nabestaandenpensioen met risicodekking en nabestaandenpensioen met kapitaaldekking. Een nabestaandenpensioen op risicobasis voorziet in een (levenslang) inkomen voor de nabestaande in geval van overlijden van de verzekerde tijdens de periode waarin het risico gedekt is. Doorgaans is dat de periode waarin deze in dienst is bij een bepaalde werkgever. Na einde dienstverband is er dan in principe geen dekking meer.

Dat is anders bij een nabestaandenpensioen op opbouwbasis. Naast de dekking die het nabestaandenpensioen op risicobasis biedt, is er dan ook een dekking bij overlijden na einde dienstverband. Deze dekking is afgeleid van de hoogte van het opgebouwde ouderdomspensioen en dus afhankelijk van het aantal gewerkte jaren waarin pensioen is opgebouwd.

Nabestaandenpensioen op risicobasis wordt vaak gepercipieerd als een nabestaandenpensioen dat slechter is of minder van kwaliteit dan een nabestaandenpensioen op opbouwbasis. Dat is een misverstand. De financieringsvorm als zodanig bepaalt de kwaliteit niet alleen. Het zijn de keuzes die gemaakt worden – al dan niet afgedwongen door de (fiscale) wetgever – die er momenteel in resulteren dat een nabestaandenpensioen op risicobasis meer risico's met zich brengt. Wij noemen als voorbeeld het feit dat een nabestaandenpensioen alleen

fiscaal wordt ondersteund (premie aftrekbaar, uitkering belast) als de hoogte van het nabestaandenpensioen afhankelijk is van het aantal dienstjaren dat kan worden doorgebracht bij de huidige werkgever.⁹ Daardoor vervalt bij wisseling van een dienstbetrekking of het worden van ZZP-er het nabestaandenpensioen op risicobasis over de reeds verstreken dienstdtijd.¹⁰ Dat is het gevolg van wetgeving die alleen fiscale ondersteuning van een nabestaandenpensioen op risicobasis biedt wanneer de hoogte afhangt van het aantal dienstjaren.

In de laatste decennia is de inrichting van het nabestaandenpensioen sterk veranderd, zowel qua financieringsmethodiek (kapitaaldekking versus risicodekking) als qua hoogte van de uitkering. Dit heeft geleid tot een veelheid van regelingen.

Allereerst is tussen 1998 en 2006 in veel pensioenregelingen sprake geweest van een overgang van kapitaaldekking naar risicodekking voor het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum.¹¹ Deze verandering in financiering van het nabestaandenpensioen is ingezet door de invoering van het recht op uitruil van nabestaandenpensioen in ouderdomspensioen en vice versa. De reden voor de invoering van dat recht op uitruil is de gelijke behandeling tussen deelnemers met en zonder een partner. Het recht op uitruil zorgde voor hogere kosten voor de opbouw van het kapitaalgedekte nabestaandenpensioen, omdat de kans dat het moest worden uitgekeerd toenam. Deze kostenverhoging leidde ertoe dat het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum werd omgezet in een variant op risicobasis met een lagere premie. Immers, nabestaandenpensioen op risicobasis is niet uitruilbaar en heeft daardoor een lagere premie. Vanaf 2006 is er weer een toename van nabestaandenpensioen op opbouw-basis bij overlijden vóór de pensioendatum waar te nemen. Voor de hand ligt dat dit een gevolg is van de fiscale optimalisatie van pensioenregelingen na de inwerkingtreding van de Wet VPL (Wet aanpassing fiscale behandeling VUT/prepensioen en introductie levensloopregeling). Met deze fiscale optimalisatie werd beoogd een situatie te bereiken waarin de deelnemer het zich, door een (gedeeltelijke) uitruil van nabestaandenpensioen in ouderdomspensioen, financieel kan permitteren toch eerder met pensioen te gaan dan door alleen van het

9 Wanneer er waardeoverdracht plaatsvindt worden de dienstjaren vanuit de vorige dienstbetrekking(en) wel meegenomen.

10 In het reglement mag worden bepaald dat bij een nabestaandenpensioen op risicobasis ook met de dienstdtijd die bij vorige werkgevers is doorgebracht rekening wordt gehouden. Deze mogelijkheid is naar ons weten niet vaak in regelingen opgenomen. Besluit van de staatssecretaris van Financiën, 6 november 2015, nr. BLKB2015/830M, onderdeel 2.6.

11 E.M.F. Schols-Van Oppen 2009, *De franchise in pensioenregelingen (diss.)*, p. 51.

maximale ouderdomspensioen gebruik te maken. Hiermee is het nabestaandenpensioen de facto ingezet als financieringsbron voor een hoger of eerder ingaand ouderdomspensioen.

Naast de verandering in de wijze waarop het nabestaandenpensioen wordt verzekerd, signaleert Schols-Van Oppen dat in een aantal pensioenregelingen ook is ingegrepen in het niveau van het nabestaandenpensioen. Van oudsher bedroeg het nabestaandenpensioen in werknemerspensioenregelingen 70 procent van het te bereiken ouderdomspensioen. In een aantal pensioenregelingen is het niveau van het nabestaandenpensioen neerwaarts bijgesteld.¹² Wijzigingen in fiscale regelgeving in 2014 en 2015 hebben geleid tot een verlaging van de jaarlijkse opbouw van ouderdomspensioen en aftopping van het pensioengevend inkomen op € 100.000 (niveau 2015). Deze aftopping heeft ook een verlaging van het nabestaandenpensioen tot gevolg omdat voor het inkomen boven de genoemde grens geen nabestaandenpensioen meer aanwezig is.¹³

2.4 Heterogeniteit in pensioenregelingen

Pensioenregelingen verschillen in Nederland per bedrijf en sector. Dat is voor het nabestaandenpensioen niet anders dan voor het ouderdomspensioen. Soms vinden jaarlijks wijzigingen plaats. Dat varieert van bijstelling van het ambitieniveau tot wijziging van de financieringsvorm, of het al dan niet invoeren of afschaffen van een Anw-hiaatpensioen.

Pensioenregelingen in de tweede pijler worden uitgevoerd door pensioenfondsen, verzekeraars en premiepensioeninstellingen. Voor een beeld van het nabestaandenpensioen bij uitkeringsregelingen hebben we gekeken naar het nabestaandenpensioen in 2017 bij een aantal grotere bedrijfstakpensioenfondsen en ondernemingspensioenfondsen (zie figuur 2 op pagina 12 en 13).¹⁴

¹² E.M.F. Schols-Van Oppen 2009, *De franchise in pensioenregelingen (diss.)*, p. 53.

¹³ Wij laten de aanwezigheid van een netto pensioenregeling hier buiten beschouwing.

¹⁴ De gegevens zijn ontleend aan de op de websites van de desbetreffende pensioenfondsen gepubliceerde informatie (geraadpleegd in september 2017). We benadrukken dat dit een momentopname is, die nu alweer gewijzigd kan zijn of waar mogelijk per 1 januari 2018 opnieuw wijzigingen plaats zullen vinden.

Figuur 2. Verschillende partnerpensioenregelingen bij enkele grotere bedrijfstak- en ondernemingspensioenfondsen

Naam fonds	Anw-compensatie	Partnerpensioen
Pensioenfonds ABP*	• Anw-hiaatpensioen voor partner van deelnemer of gepensioneerd • Risicobasis • Recht op Anw-compensatie als betreffende geen recht heeft op Anw-uitkering: – Compensatie bedraagt per jaar waarover pensioen wordt berekend 2,5% van 75% van de Anw-uitkering – Onder bepaalde omstandigheden looptijd anw-hiaat beperkt tot 12 maanden • Recht op gedeeltelijke Anw-compensatie als de betreffende verminderd recht heeft op Anw-uitkering – Compensatie bedraagt per jaar waarover pensioen wordt berekend 2,5% van het verschil tussen 75% van de Anw-uitkering en de verminderde Anw-uitkering	• Partnerpensioen < 67 jaar op risicobasis t.w.v. 50% van het (bereikbare) ouderdomspensioen. • Partnerpensioen > 67 jaar bedraagt 70% van het ouderdomspensioen.**
Pensioenfonds Zorg en Welzijn	• Anw-hiaatpensioen voor partner van actieven en gepensioneerd • Uitkering bedraagt 1,25% van de franchise voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.	• Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 0,625% van de pensioengrondslag. • Voor actieven is op risicobasis nog eens 0,625% van de pensioengrondslag verzekerd. • Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
PMT	• Vrijwillig Anw-hiaatpensioen op risicobasis • Keuze uit dekking: € 6.650,- / € 10.850,- / € 15.050,- bruto per jaar.	• Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 50% van het ouderdomspensioen. • Voor actieven is op risicobasis nog eens 20% van het ouderdomspensioen verzekerd. • Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
Bpf Bouw	n.v.t.	• Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. • Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd. • Korting wegens groot leeftijdsverschil, delta vanaf 10 jaar
PME	• Vrijwillig Anw-hiaatpensioen op risicobasis • Keuze uit dekking: € 6.700,- / € 10.900,- / € 15.100,- bruto per jaar.	• Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 50% van het ouderdomspensioen • Voor actieven is op risicobasis nog eens 20% van het ouderdomspensioen verzekerd • voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
Pensioenfonds Vervoer	• Vrijwillig Anw-hiaatpensioen op risicobasis • Keuze uit dekking: € 5.100,- tot maximaal € 14.800 bruto per jaar. • Mogelijkheid om eenmaal per maand het verzekerde bedrag aan te passen met intervallen van € 100.	• Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. • Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.

Naam fonds	Anw-compensatie	Partnerpensioen
Pensioenfondsen Detailhandel	- Anw-hiaatpensioen voor partner van actieven - Dekking betreft een maximaal Anw-pensioen van € 8.004,- bruto per jaar.	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
BPL Pensioen	- Tijdelijk Anw-hiaatpensioen voor partner van actieven van maximaal vier jaar - Opbouw betreft voor een maximaal Anw-hiaatpensioen van € 7.958,- bruto per jaar.	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd. - Eenmalige overlijdensuitkering t.w.v. twee maanduitkeringen
Pensioenfondsen Woningcorporaties	- Vrijwillig Anw-hiaatpensioen op risicobasis - Keuze uit dekking tot maximaal € 15.898,-	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
BPF HiBin (bouwmaterialen)	- Vrijwillig Anw-hiaatpensioen op risicobasis - Keuze uit dekking tot maximaal € 14.840,-	- Partnerpensioen op risicobasis t.w.v. 60% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
Bpf Agrarische en voedsel- voorziening groothandel	n.v.t.	- Partnerpensioen op opbouwbasis van 0,875% (agf-sector), 0,785% (kaas-sector) of 0,825% (eieren-sector) van de pensioengrondslag. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
Shell Pensioenfondsen	n.v.t.	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
Philips Pensioenfondsen	- Vrijwillig Anw-hiaatpensioen op risicobasis - Keuze uit dekking: € 5.720,- / € 11.440,- / € 17.160,- bruto per jaar.	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd. - Partnerschap moet zijn aangegaan voor het bereiken van de pensioenleeftijd.
Unilever APF	- Vrijwillig Anw-hiaatpensioen op risicobasis - Keuze uit dekking: € 7.200,- of € 14.400,-	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
ING CDC Pensioenfondsen	n.v.t.	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.
Spoorweg- pensioenfondsen	- Anw-hiaatpensioen voor partner van actieven en gepensioneerden - Opbouw voor een maximaal Anw-hiaatpensioen van € 10.279,- bruto per jaar.	- Partnerpensioen op opbouwbasis t.w.v. 70% van het ouderdomspensioen. - Voor actieven berekend over de bereikbare diensttijd.

* Regeling voor Overheid en onderwijs, voor de militairen geldt een afwijkende regeling.

** Dit betreft de hoofdregeling 2017, soms is overgangsrecht van toepassing.

Uitkeringsregelingen

De meeste van de door ons onderzochte pensioenfondsen gaan uit van een nabestaandenpensioen dat 70% van het bereikbare ouderdomspensioen bedraagt. Toch zien we bij een aantal bedrijfstakpensioenfondsen dat men hiervan afwijkt. Dan ligt het niveau op 60 of 50% van het ouderdomspensioen. Gerealiseerd moet worden dat het ouderdomspensioen bij deze regelingen gebaseerd is op een middelloonregeling waardoor ook het ouderdomspensioen meestal (flink) lager is dan 70% van het laatstverdiende loon.

Het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioengerechtigde leeftijd is heterogener vormgegeven dan bij overlijden na de pensioendatum. Zo is er het verschil in financiering (risicobasis en opbouwbasis), verschilt de hoogte van de dekking, is een Anw-hiaatpensioen (ook wel 'tijdelijk nabestaandenpensioen' genoemd) vaak niet of alleen op verzoek verzekerd, et cetera. Sociale partners stellen de inhoud van de pensioenregeling per bedrijf of sector vast. De keerzijde van deze contractsvrijheid en verantwoordelijkheid van sociale partners is dat heterogeniteit kan leiden tot meer onduidelijkheid en risico's bij het individu. Wij noemen twee opmerkelijke voorbeelden. Bij het ABP is er tot 2018 een verschil in de hoogte van het nabestaandenpensioen tussen overlijden (vlak) vóór of na pensionering. Bij overlijden voor pensionering bedraagt het nabestaandenpensioen 50% van het ouderdomspensioen, terwijl dit bij overlijden na pensionering 70% van het ouderdomspensioen bedraagt.¹⁵ Bij Bpf Bouw geldt dat wanneer het verschil in leeftijd tussen de deelnemer en de partner meer dan 10 jaar bedraagt, het nabestaandenpensioen 2,5% per jaar dat het verschil groter dan 10 is wordt gekort. Dus is het verschil in leeftijd 14 jaar, dan wordt er 10% op het nabestaandenpensioen gekort.

Beschikbare premieregelingen

Ook bij beschikbare premieregelingen is het nabestaandenpensioen in de opbouwfase verschillend vormgegeven. Daarbij zien we een verschil tussen regelingen bij een verzekeraar en regelingen bij een premie pensioeninstelling (PPI). De standaard manier bij verzekeraars is dat het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum volledig op risicobasis wordt verzekerd. De kans dat het opgebouwde reguliere beschikbare premiekapitaal bij overlijden van de deelnemer vrijvalt aan de verzekeraar, vertaalt zich in een extra bonus- of

¹⁵ Volgens het recente Onderhandelaarsakkoord aanpassing ABP-pensioen zal dit per 2018 overigens gelijkgetrokken worden naar 70% bij overlijden voor en na pensioendatum.

bijschrijving op het reguliere beschikbare premiekapitaal bij de deelnemers (de facto een extra rendementsbron op de beleggingen).

Bij PPI's is het doorgaans anders vormgegeven. Een veel voorkomende variant is dat wederom het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum volledig op risicobasis wordt verzekerd. Bij overlijden van de deelnemer wordt het vrijvallende reguliere beschikbare premie kapitaal gebruikt om het uit te keren nabestaandenpensioen fiscaal te optimaliseren. Dat kan bijvoorbeeld door de uitkering jaarlijks vast te laten indexeren. Een andere voorkomende variant bij PPI's is dat bij overlijden vóór de pensioendatum het kapitaal vrijvalt ten behoeve van een direct ingaand nabestaandenpensioen waarbij een aanvullende risicodekking een ontoereikend kapitaal aanvult.

De conclusie is dat we ook bij beschikbare premieregelingen verschillende vormen van de verzekering/dekking van het nabestaandenpensioen bij overlijden voor de pensioendatum zien in de markt. De uitwerking van deze verschillen is naar verwachting moeilijk te doorgronden voor de deelnemer en verhoogt tevens de heterogeniteit. Ook (realistische) communicatie over het verwachte nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum wordt hierdoor minder doorzichtig.

3. De relatie met ontwikkelingen in de samenleving

In hoofdstuk 2 is erop gewezen dat de Anw en het nabestaandenpensioen in de afgelopen jaren versoberd zijn. Een vraag is of dit bezwaarlijk of problematisch is. Het antwoord is afhankelijk van onder andere maatschappelijke ontwikkelingen en politieke opvattingen. Wellicht sluit de versobering en verandering van het nabestaandenpensioen wel aan bij maatschappelijke ontwikkelingen zoals het toenemend aantal tweeverdieners?

De laatste decennia is de 'relatiemarkt' in een versnelling geraakt. Nieuwe vormen van partnerschap zijn in opkomst en het aantal huwelijken neemt sterk af terwijl deze effecten elkaar niet compenseren.¹⁶ In totaal is het aantal huwelijkssluitingen en partnerschapsregistraties met 9% afgenomen in de periode 2010–2015.¹⁷ Dat betekent nog niet dat het aantal partnerrelaties is afgenomen, maar dat deze minder en anders worden geformaliseerd.

Naast een dalend aantal huwelijkssluitingen eindigen ook steeds meer huwelijken in een scheiding (inmiddels ongeveer 40%).

Wanneer we de totale relatiemarkt bekijken, kunnen we stellen dat het aangaan van een (geregistreerde) relatie steeds minder populair wordt. Er is immers sprake van een sterke daling van het aantal geregistreerde relaties en een lichte stijging van het aantal relatieontbindingen. Dit betreft een stijging van 11% resp. een daling van 3%.¹⁸

Dat het aantal relaties waarschijnlijk afneemt, is ook terug te zien in de huishoudingsamenstelling. Het aantal huishoudens groeit de laatste jaren namelijk sterker dan de gemiddelde bevolking. Een van de grootste oorzaken hiervan is dat het aantal alleenstaanden of éénoudergezinnen sterker stijgt dan het aantal meerpersoonshuishoudens.¹⁹

Eénoudergezinnen behoren tot de huishoudens met de hoogste kans op een kwetsbare positie (43%).²⁰

Naast de gezinssamenstelling zien we dat de rolverdeling binnen huishoudens de laatste jaren verandert. Personen individualiseren hun levensloop steeds meer ten opzichte van het gemiddelde patroon. Er is bijvoorbeeld sprake van een sterke differentiatie tussen parttime, fulltime of niet werkenden. Het aantal huishoudens met de man als eenverdiener neemt gestaag af: van 23% in 2003

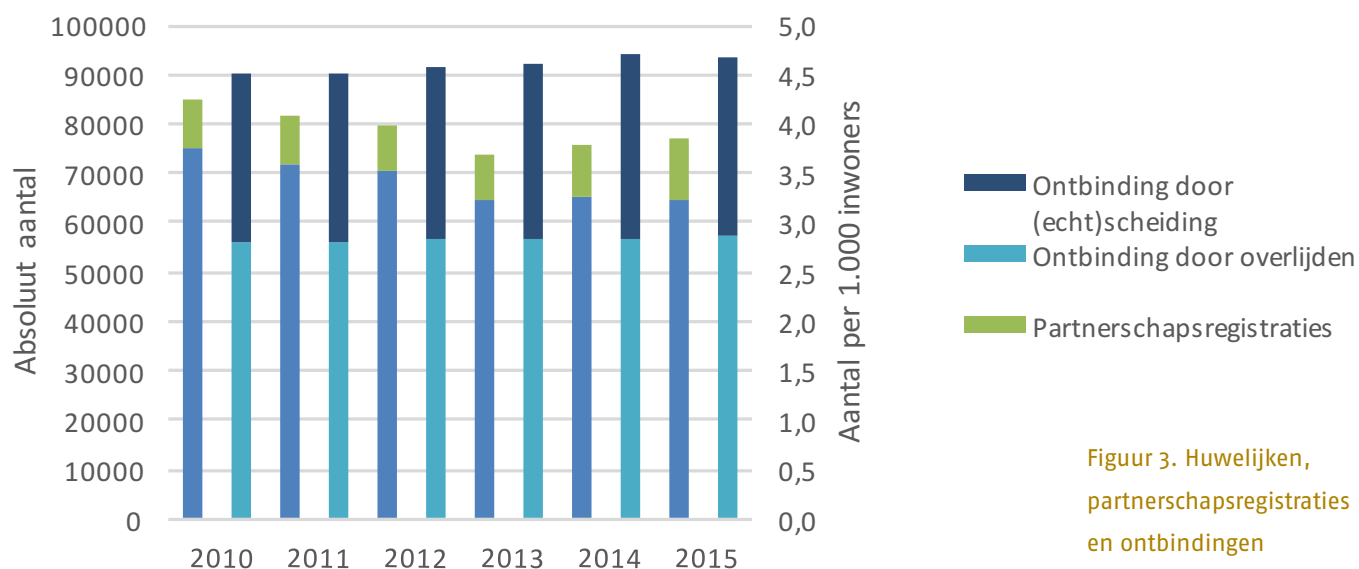
16 Voor de cijfers verwijzen wij naar het rapport *Nabestaandenpensioen. Versnipperde vormgeving vertroebelt risico's*.

17 CBS Statline. Huwen en partnerschapsregistraties; kerncijfers. 6 oktober 2016.

18 CBS Statline. Bevolking en bevolkingsontwikkeling; per maand, kwartaal en jaar; Huwen en partnerschapsregistraties; kerncijfers. 6 oktober 2016.

19 CBS (ebb'03 en '13); SCP. *De sociale staat van Nederland 2015*. Den Haag, december 2015.

20 VROM/CBS (WoON'12). Uit: SCP. *De sociale staat van Nederland 2015*. Den Haag, december 2015

Figuur 3. Huwelijken, partnerschapsregistraties en ontbindingen

Bron: CBS Statline.

'Bevolking en bevolkingsontwikkeling; per maand, kwartaal en jaar; Huwelijken en partnerschapsregistraties; kerncijfers'.

6 oktober 2016

naar 19% in 2013. Steeds meer vrouwen maken de keuze om te gaan werken. Hierdoor stijgt het aantal tweeverdieners. Het aantal huishoudens met een man met fulltime baan en een vrouw met een deeltijdbaai van 3 à 4 dagen is gestegen van 27% in 2003 naar 34% in 2013.

Ondanks het stijgende aantal huishoudens waarin beide partners een fulltime baan of een grote deeltijdbaai hebben kan *niet* gesteld worden dat grotendeels sprake is van een tweeverdienersmaatschappij. Immers, in twee derde van de huishoudens is geen sprake van een evenwichtige tweeverdieners situatie. Dat betekent dat het niet zo is dat door de ontwikkelingen in de relatemarkt, een nabestaandenpensioenvoorziening overbodig is geworden omdat partners financieel onafhankelijk zijn. Financiële afhankelijkheid kan ook in een volledige tweeverdienersmaatschappij of bij grote inkomensverschillen aan de orde zijn, bijvoorbeeld indien het uitgavenpatroon sterk is ingericht op twee inkomens. Dat illustreren we verderop aan de hand van voorbeelden.

Door een terugtrekkende overheid als het gaat om de Anw en het grote aantal huishoudens waar niet beide partners (bijna) fulltime werken, lijkt een adequate nabestaandenvoorziening nog steeds in een (maatschappelijke) behoefte te voorzien.

De dynamiek op de arbeidsmarkt en binnen partnerrelaties, kan er wel voor zorgen dat nabestaandenpensioen nog meer versnipperd raakt en onduidelijker wordt. Daarnaast worden de gevolgen van *life events* en bijbehorende keuzes belangrijker. Hoewel burgers gemiddeld steeds hoger opgeleid zijn en mondi-

ger worden, is het de vraag of individuen hun grotere eigen verantwoordelijkheid voor wat betreft het nabestaandenpensioen beseffen, op waarde kunnen schatten en geïnformeerde keuzes (kunnen) maken. Aan de andere kant moet óók de vraag worden gesteld of het vanwege de toegenomen dynamiek op de arbeidsmarkt, binnen relatievormen én van de toegenomen individualisering, nog steeds redelijk is de verantwoordelijkheid voor inkomensverlies ten gevolge van het overlijden van een partner primair bij de overheid of het collectief van werkenden te leggen en níét bij het individu die het betreft. Deze verantwoordelijkheidsvraag wordt niet expliciet in deze Netspar Brief beantwoord.

4. Risico's voor het individu geïllustreerd

In de voorgaande paragrafen hebben we aangegeven dat de overheid zich terug heeft getrokken uit de eerste pijler als het gaat om het nabestaandenpensioen en dat de sociale partners dit gat maar deels en heel verschillend hebben opgevuld. Hierdoor zijn belangrijke nieuwe risico's voor deelnemers ontstaan.

Naast emotionele gevolgen heeft een overlijden vaak ook grote financiële gevolgen: verplichtingen die al dan niet overgaan naar de overlevende partner (zoals huur of hypotheek), een uitgavenpatroon dat flink kan veranderen maar juist ook in grote lijnen hetzelfde kan blijven. Afhankelijk van de situatie kunnen de consequenties zeer verschillen. Wij bespreken de belangrijkste risico's voor individuen thematisch. Deze risico's illustreren wij steeds met behulp van voorbeelden op huishoudniveau. Daarbij brengen we verschillen tussen achterblijvers in beeld. Wij merken op dat de positie van de achterblijver zeker niet altijd problematisch is.²¹ De voorbeelden hierna zijn slechts bedoeld om risico's te illustreren.²²

4.1 Geen Anw-hiaatpensioen in de pensioenregeling, maar ook geen AOW

Het eerste voorbeeld is er op gebaseerd dat bij het vaststellen van de hoogte van het ouderdomspensioen in de 2e pijler rekening wordt gehouden met de 1e pijler (AOW). De hoogte van het nabestaandenpensioen in de 2e pijler wordt vaak afgeleid van de hoogte van het ouderdomspensioen. Rechtstreeks als percentage van het ouderdomspensioen, of met een eigen percentage per dienstjaar maar wel over dezelfde pensioengrondslag. Daardoor wordt ook hier uitgegaan van inkomen uit de 1e pijler. Dat is logisch als de nabestaande AOW ontvangt. Maar bij eerder overlijden van de deelnemer heeft de partner dat inkomen doorgaans helemaal nog niet. Er is slechts in bepaalde gevallen recht op een Anw-uitkering en in veel gevallen stopt die uitkering als het jongste kind achttien jaar wordt. Als een pensioenregeling (standaard of vrijwillig) geen compensatie biedt voor dit zogenoemde Anw-hiaat, dan treedt bij overlijden van een deelnemer op jongere leeftijd een grote inkomensterugval op: het salaris van de overledene valt weg en het nabestaandenpensioen is gebaseerd op slechts een deel van dat salaris. Er is immers geen nabestaandenpensioen voor dat deel van het salaris waarover geen ouderdomspensioen wordt opgebouwd (de franchise). Uitgaande van een (fiscaal

21 Ons is geen data bekend over het aantal situaties waarin een nabestaande vanwege een ontoereikend nabestaandenpensioen bij het overlijden van de partner in financiële problemen raakt. Aan de andere kant kunnen situaties van oververzekering zich voordoen.

22 De bedragen in de voorbeelden zijn afgerond en illustratief. De Anw-bedragen zijn bovendien schattingen aangezien de Anw in maandbedragen wordt vastgesteld in plaats van jaarbedragen.

Mark en Ingrid zijn begin dertig met een jonge dochter. Beiden werken 80% en verdienen daarmee samen 1,6 keer modaal. Bij de bevalling van het tweede kind overlijdt Ingrid. Gelukkig hadden ze een overlijdensverzekering voor de hypotheek, maar Mark krijgt maar een héél klein beetje Anw omdat de uitkering gekort wordt met een deel van zijn inkomen. Het nabestaandenpensioen van Ingrid's werkgever bedraagt slechts 28% van haar inkomen. Er was immers in de pensioenregeling met een volledige Anw-uitkering* rekening gehouden. Het lukt Mark maar met moeite rond te komen. Hij wil 20% meer gaan werken maar daarvoor is bij zijn werkgever op dat moment geen ruimte. Veel kosten zijn voor eenoudergezinnen even hoog als voor tweeoudergezinnen en andere meerpersoonshuishoudens.

Voor het overlijden bedraagt het bruto gezinsinkomen:

Mark:	€	28.000
Ingrid	€	28.000
Totaal	€	56.000

Na het overlijden bedraagt het bruto gezinsinkomen:

Mark:	€	28.000
Anw-uitkering	€	3.400
Nabestaandenpensioen	€	7.840
Anw-hiaatpensioen	€	0
Totaal	€	38.640
(= 70% van het gezinsinkomen voor het overlijden van Ingrid)		

* Via de AOW franchise.

maximaal) nabestaandenpensioen van ca. 50% van de pensioengrondslag, een franchise van € 12.953²³ en een modaal inkomen van € 36.500,²⁴ is er een nabestaandenpensioen van € 11.538. Dat is 31,6% van het inkomen dat wegvalt bij overlijden. Was een Anw-hiaatpensioen aanwezig (stel € 15.000 per jaar), dan zou het totale nabestaandenpensioen 72,7% van het wegvallende inkomen zijn. Een zelfde soort effect treedt op bij een salaris boven het fiscaal toegestane maximum pensioengevend salaris. Ook daar staat geen nabestaandenpensioen tegenover het weggefallen inkomen van de overledene indien voor het inkomen boven € 100.000 geen aanvullende (netto) pensioenregeling van toepassing is.

4.2 Regelmatig van baan veranderen/afhankelijkheid partner bij nieuwe pensioenregeling door (regelmatige) baanverandering

Het volgende voorbeeld laat zien dat wijziging van dienstverband grote consequenties voor het nabestaandenpensioen kan hebben als iemand in een nieuwe pensioenregeling gaat deelnemen. Voor iedere nieuwe pensioenregeling geldt

²³ Minimale fiscale franchise voor middelloonregeling per 1 januari 2016.

²⁴ Modaal inkomen 2016 volgens het CPB.

Mieke (48) en **Daniël (42)** zijn getrouwd. Daniël verdient nu € 150.000 en bouwt na een lange periode van zzp-schap weer pensioen op. Mieke verdient in deeltijd 50% van het minimumloon. Hun twee kinderen zitten op de middelbare school. Daniël's pensioenregeling is vorig jaar afgetopt tot € 100.000, de werkgever heeft het gedeelte daarboven niet gecompenseerd. Er is geen Anw-hiaatpensioen. Het nabestaandenpensioen bedraagt ongeveer 30% van € 100.000 omdat Daniël pas op latere leeftijd pensioen is gaan opbouwen. Als Daniël onverwacht overlijdt, is Mieke in de veronderstelling dat alles goed geregeld is. Mieke krijgt wel een jaar een (gekorte) Anw-uitkering omdat één van de kinderen nog geen 18 is, maar alles bij elkaar is het inkomen ongeveer een derde van wat er eerder binnenkwam. Zij moet het huis verkopen en haar uitgavenpatroon zeer sterk aanpassen.

Voor het overlijden bedraagt het bruto gezinsinkomen:

Daniël:	€ 150.000
Mieke:	€ 10.900
Totaal:	€ 160.900

Na het overlijden bedraagt het bruto gezinsinkomen:

Mieke:	€ 10.900	
Anw-uitkering:	€ 14.000	(tijdelijk tot bereiken leeftijd 18 jaar van dochter Linde)
Nabestaandenpensioen:	€ 30.000	
Anw-hiaatpensioen:	€ 0	
Totaal:	€ 54.900	

(=34% van het gezinsinkomen voor het overlijden van Daniël.

Na een jaar, wanneer het jongste kind 18 wordt, daalt dit naar

€ 40.900. Dat is nog maar 25% van het eerdere gezinsinkomen).

een nieuwe (positie ten opzichte van de) nabestaandenvoorziening. De deelnemer kan bij dienstverlating ouderdomspensioen uitruilen voor nabestaandenpensioen. Ook kan hij waardeoverdracht laten plaatsvinden of daarvan afzien. Ondanks deze mogelijkheden zijn er aanzienlijke risico's.

Bij waardeoverdracht wordt de waarde van de pensioenen uit een oude pensioenregeling overgedragen naar een nieuwe pensioenregeling. De wijze waarop die waarde wordt aangewend en of de dekking voor nabestaanden daarbij verandert, wordt bepaald door de nieuwe regeling en de eventuele keuzemogelijkheden die geboden worden bij waardeoverdracht.

Als er in de oude regeling een ouderdoms- en nabestaandenpensioen is opgebouwd en de nieuwe regeling ook opbouw van zowel ouderdoms- en nabestaandenpensioen biedt, dan is er geen probleem. Zowel het ouderdomspensioen als het nabestaandenpensioen blijven behouden.

Is echter in de oude regeling een ouderdoms- en nabestaandenpensioen opgebouwd en is de nieuwe regeling bijvoorbeeld een beschikbare premieregeling met een nabestaandenpensioen op risicobasis, dan wordt bij waardeoverdracht de waarde van het ouderdoms- en nabestaandenpensioen aangewend

voor een verhoging van het kapitaal of toegevoegd aan de beleggingswaarde.²⁵ Mogelijk kan een deel van de waarde aangewend worden om daarmee een risico-nabestaandenpensioen over de overgedragen dienstjaren in te kopen om zo de diensttijdafhankelijke dekking te verhogen. Als dat niet kan, of als men van die mogelijkheid geen gebruik maakt, ontstaat een gat in de hoogte van het nabestaandenpensioen.

4.3 Geen werk hebben

Jos en Henny zijn beide 35. Jos verdient € 50.000 per jaar en Henny € 30.000 per jaar. Jos verliest zijn baan en raakt in de WW. De pensioenregeling voorziet in een nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum op risicobasis. Tijdens de WW blijft de dekking van het nabestaandenpensioen in stand maar alleen over de verstreken dienstjaren.* Jos overlijdt tijdens de WW. Henny krijgt € 6.000 nabestaandenpensioen per jaar omdat alleen de verstreken diensttijd in aanmerking wordt genomen. Het gezinsinkomen daalt met € 44.000 per jaar naar € 36.000 per jaar. Als Jos na de WW periode was overleden, zonder nieuwe baan, dan zou er geen recht op nabestaandenpensioen zijn. Als Jos echter een jaar eerder was overleden (gedurende het dienstverband) en er tevens een Anw-hiaatpensioen was, bedroeg het totale nabestaandenpensioen ongeveer € 25.000 per jaar.

* Artikel 55, lid 5 Pensioenwet.

Bij verlies van werk wordt er geen pensioen meer opgebouwd. Dat geldt dus ook voor het nabestaandenpensioen. Was er in eerdere pensioenregelingen sprake van een kapitaalgedekt nabestaandenpensioen, dan blijft na verlies van werk het *opgebouwde* (kapitaalgedekte) nabestaandenpensioen bestaan. De hoogte daarvan is afhankelijk van de inhoud van de pensioenregeling en het aantal jaar dat er is deelgenomen aan de regeling. Was er tijdens deelname aan de regeling een aanspraak op nabestaandenpensioen van bijvoorbeeld € 20.000 en door verlies van werk is er maar 25% van de totaal mogelijk opbouwperiode verstreken, dan bedraagt de aanspraak op nabestaandenpensioen € 5.000. Zolang er niet wordt deelgenomen in een nieuwe regeling, blijft het nabestaandenpensioen onveranderd.

Bij deelname aan een pensioenregeling met een nabestaandenpensioen op risicobasis, heeft de deelnemer na verlies van werk gedurende de periode waarin hij een WW-uitkering ontvangt aanspraak op een nabestaandenpensioen ter grootte van een evenredig deel (verstreken diensttijd ten opzichte van de totale

²⁵ Dit geldt overigens ook voor waardeoverdracht van een uitkeringsregeling met een opgebouwd nabestaandenpensioen bij overlijden voor de pensioendatum naar een uitkeringsregeling zonder opgebouwd nabestaandenpensioen bij overlijden voor de pensioendatum.

diensttijd) van de aanspraak op nabestaandenpensioen dat hij voor ontslag had.²⁶ Deze aanspraak eindigt zodra de WW-uitkering eindigt. Is dat het gevolg van een nieuwe baan (met pensioenregeling), dan is er waarschijnlijk ook weer een aanspraak op nabestaandenpensioen. Eindigt de WW-uitkering zonder dat er een nieuwe baan/pensioenregeling is, dan is er geen aanspraak op nabestaandenpensioen meer.

4.4 Scheiden en hertrouwen

Shalini (66) gaat volgende maand met pensioen. Zij heeft haar hele leven bij de rijksoverheid gewerkt. Zij is sinds 8 jaar getrouwd met **André (61)** die zij ontmoet heeft bij de lokale dansschool. Shalini is gaan dansen toen zij weer alleen was na haar scheiding van Harry. Gelukkig is die scheiding toen heel soepel gegaan. Het pensioen is op de standaard manier verevend. Shalini heeft er niet veel omkijken naar gehad.

Nu zij met pensioen gaat, dringt het tot haar door dat het grootste deel van haar nabestaandenpensioen na haar overlijden naar haar ex-partner gaat en er maar een klein nabestaandenpensioen voor haar huidige man is. Het pensioenfonds heeft dat dus niet automatisch weer aangevuld naar 70%. Na haar overlijden heeft André eerst alleen een klein nabestaandenpensioen. Later AOW en een klein ouderdomspensioen.

Voor het overlijden bedraagt het bruto gezinsinkomen:

Shalini:	€ 54.800
André:	€ 18.200
Totaal:	€ 73.000

Na het overlijden bedraagt het bruto gezinsinkomen:

André:	€ 18.200
Anw-uitkering:	€ 0
Nabestaandenpensioen:	€ 4.000
Anw-hiaatpensioen:	€ 0
Totaal:	€ 22.200
(=30% van het inkomen voor het overlijden van Shalini)	

In geval van nabestaandenpensioen op opbouwbasis heeft de ex-partner bij scheiding (indien geen afwijkende afspraken zijn of worden gemaakt) recht op het opgebouwde nabestaandenpensioen alsof op het moment van scheiding de deelname aan de regeling beëindigd zou worden.²⁷ Er ontstaat een zogenoemd bijzonder nabestaandenpensioen. Dit is een zelfstandig pensioenrecht van de ex-partner en wordt daarom in mindering gebracht op het totale nabestaandenpensioen waarop de eventuele toekomstige partner van de deelnemer na overlijden recht heeft.

²⁶ Artikel 55, lid 5 Pensioenwet.

²⁷ Artikel 57, Pensioenwet

Als de deelnemer een aanspraak op nabestaandenpensioen van € 20.000 heeft waarvan op het moment van scheiding € 15.000 is opgebouwd, dan krijgt de ex-partner recht op een bijzonder nabestaandenpensioen van € 15.000 en een toekomstige partner bij overlijden van de deelnemer recht op € 5.000 nabestaandenpensioen. Het is vanwege fiscale wetgeving in de praktijk niet mogelijk om voor de nieuwe partner in een pensioenregeling weer een volledig nabestaandenpensioen op te bouwen. Daarmee zou de totale pensioenregeling fiscaal bovenmatig worden.

Is er een nabestaandenpensioen op risicobasis verzekerd ten tijde van de scheiding, dan heeft de ex-partner met betrekking tot die regeling geen recht op bijzonder nabestaandenpensioen. Er is immers geen opgebouwd recht. Daarmee behoudt de deelnemer zijn volledige nabestaandenpensioen voor een toekomstige partner.

Kent een pensioenregeling met een nabestaandenpensioen op risicobasis de bepaling dat er bij einde deelname standaard uitgeruild wordt naar nabestaandenpensioen, dan ontstaat er wel een recht op bijzonder nabestaandenpensioen ter grootte van het nabestaandenpensioen na die uitruil.²⁸ De hoogte van het bijzonder nabestaandenpensioen is dan wel gerelateerd aan de dienstjaren voordat de scheiding plaatsvond.

4.5 Niet optimaal of te laat gebruik maken van keuzemogelijkheden rond nabestaandenpensioen

Pensioenregelingen bieden voor wat betreft het nabestaandenpensioen een aantal keuzes. Bekend is dat deelnemers vaak moeite hebben om verstandige pensioenkeuzes te maken.²⁹ Daarbij laat de (groeierende) rechtspraak rond dit onderwerp zien dat de rol van de partner beperkt is en ongelukkige keuzes op de loer liggen.³⁰ Wij noemen hier enkele relevante keuzes (zonder gebruik te maken van een illustratief voorbeeld) die, indien deze niet adequaat worden benut, tot aanzienlijke risico's voor het individu kunnen leiden:

- Keuze voor Anw-hiaatpensioen. Bij aanvang van deelname aan een pensioenregeling die een Anw-hiaatpensioen op vrijwillige basis biedt, wordt de nieuwe deelnemer in staat gesteld om daarvoor te kiezen. Vaak moet dat binnen een bepaalde termijn om anti-selectie te voorkomen. Er mogen

²⁸ Artikel 61, lid 10, Pensioenwet

²⁹ Henriëtte Prast, *De Psychologie van pensioenkeuzes*, Netspar Brief 10,

³⁰ Zie bijvoorbeeld Huig, 'Keuze voor partnerpensioen niet gemaakt: geen recht op partnerpensioen', Pensioenbrief 2017/30.

immers geen medische eisen aan de deelnemer gesteld worden.³¹ Als niet actief voor een verzekering wordt gekozen kan de nabestaande aanzienlijk risico lopen (indien niet op andere wijze het overlijdensrisico wordt opgevangen).

- Bij einde deelname en bij pensionering biedt de Pensioenwet de (gewezen) deelnemer het recht om het nabestaandenpensioen te verhogen door het ouderdompensioen te verlagen of het ouderdompensioen te verhogen door het nabestaandenpensioen te verlagen.³² De veronderstelling dat men goed kan inschatten welke partner het langst zal leven kan leiden tot uitruil naar een situatie waarbij sprake is van een grote inkomensterugval als die verwachtingen niet uitkomen.³³ Uitruil in pensioenregelingen is veelal alleen mogelijk bij einde dienstverband of bij pensionering. Een vrije keuze om op een willekeurig moment voor een hoger nabestaandenpensioen te kiezen, werkt immers anti-selectie in de hand. Als niet tijdig van het recht op uitruil gebruik wordt gemaakt kan sprake zijn van een ongewenst risico.

Het Uniform Pensioen Overzicht (UPO) en andere (wettelijk voorgeschreven) communicatie vanuit de pensioenuitvoerder geeft op hoofdlijnen inzicht in het nabestaandenpensioen en de verwachte uitkering bij overlijden vanuit de desbetreffende pensioenregeling. Toch lijkt die regelingspecifieke informatie onvoldoende om de hiervoor genoemde risico's te adresseren. Deelnemers blijken niet altijd verstandige pensioenkeuzes te maken. Tegelijkertijd begrijpen wij goed dat zij door de complexiteit van het versnipperde nabestaandenpensioen door de bomen het bos niet meer zien. Met verbetering van communicatie en keuzearchitectuur *alleen* worden de genoemde risico's daarom waarschijnlijk niet opgelost, waardoor een adequatere vormgeving van het nabestaandenpensioen voor de hand ligt.

³¹ Wet Medische Keuringen

³² De Pensioenwet biedt alleen de mogelijkheid van uitruil naar nabestaandenpensioen, niet naar wezenpensioen.

³³ Door de wettelijke mogelijkheid om het ouderdompensioen bij pensionering uit te ruilen voor (hoger) nabestaandenpensioen kan overigens worden gerealiseerd dat de hoogte van het inkomen na overlijden (van welk van de twee partners dan ook) ongeveer gelijk blijft aan de situatie voor het overlijden.

5. Aanbevelingen voor het nabestaandenpensioen van de toekomst

In voorgaande hoofdstukken lieten we zien dat het recht op Anw op dit moment allerm minst zeker is en veelal beperkt in duur. De Anw is de afgelopen decennia sterk versoberd waardoor het belang van een aanvullende voorziening in de tweede of derde pijler is toegenomen. Juist daar zien we een versnipperd aanbod aan nabestaandenpensioenvoorzieningen in Nederland. Zowel qua financiering (opbouw- of risicodekking), duur (levenslang of tijdelijk³⁴) als ambitieniveau van de uitkering is er veel diversiteit waar te nemen.

Nabestaandenpensioen na de pensioendatum

Uit het Netspar rapport *Nabestaandenpensioen. Versnipperde vormgeving vertroebelt risico's* blijkt dat nabestaandenpensioen in de pensioneringsfase over het algemeen adequaat is vormgegeven. Een belangrijk risico dat extra aandacht verdient, ligt bij de keuzemogelijkheden van uitruil van ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Hier is weliswaar toestemming van beide partners voor nodig maar onderschatting van de gevolgen bij uitruil ligt op de loer. Uitruil van nabestaandenpensioen voor extra ouderdomspensioen is erg verleidelijk als het ouderdomspensioen tegenvalt. Als er geen nabestaandenpensioen aanwezig is, is het zeer de vraag of het 'inleveren' van een deel ouderdomspensioen op veel animo kan rekenen. Actiever beleid om keuzes rond (uitruil) nabestaandenpensioen goed te begeleiden en de keuzearchitectuur te optimaliseren kan hier de uitkomsten verbeteren.

Overlijden vóór de pensioendatum vraagt meeste aandacht

De grootste uitdagingen liggen naar onze mening bij risicoreductie rond nabestaandenvoorzieningen bij overlijden vóór de pensioendatum. In paragraaf 4 schetsten we enkele belangrijke risico's en knelpunten. Elk daarvan kan gerepareerd worden door veranderingen in de regelgeving, het productaanbod of de keuzes die mensen maken. Zie voor deze oplossingen het eerder genoemde rapport.³⁵

Wij denken evenwel dat er meer nodig is. Vooral het woud aan verschillende regelingen en de dynamiek op de arbeids- en relatemarkt maken dat – wanneer men vindt dat deze financiële risico's in de arbeidsvoorwaardelijke pensioensfeer moet worden opgelost – wetgever en sociale partners radicalere keuzes moeten maken in het belang van deelnemers en hun nabestaanden. Nader onderzoek

³⁴ Een nabestaandenpensioen hoeft in tegenstelling tot het ouderdomspensioen op grond van de Pensioenwet niet levenslang te worden uitgekeerd. Een nabestaanden overbruggingspensioen (ook wel Anw-hiaatpensioen genoemd) betreft ook een tijdelijke uitkering.

³⁵ Netspar paper *Nabestaandenpensioen. Versnipperde vormgeving vertroebelt risico's*.

en zorgvuldige afwegingen door politiek en sociale partners zijn hier vereist. We schetsen hieronder een mogelijke richting waarin het nabestaandenpensioen zich zou kunnen ontwikkelen en die wat ons betreft nader onderzoek verdient.³⁶

1. Er zijn aanzienlijke risico's bij overlijden vóór de pensioendatum, door het ontbreken van een recht op Anw- of gelijkwaardige (Anw-hiaat)verzekering. Het ontbreken van deze 'bodem' kan in de tweede pijler worden opgelost door geen rekening meer te houden met een franchise bij het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum. Daarvoor is een onderscheid tussen nabestaandenpensioen bij overlijden vóór en na de pensioendatum in fiscale wetgeving nodig. Dat lijkt ons vanuit wetgevingsperspectief het meest zuiver bij een 'terugtrekkende' Anw en belangrijk in het kader van risicoreductie, vooral voor mensen met een laag of middelhoog inkomen voor wie een basisvoorziening als de Anw des te belangrijker is. Sociale partners kunnen er, indien toepassing van de franchise voor het nabestaandenpensioen bij overlijden voor de pensioendatum fiscaal nodig blijft, ook voor kiezen het Anw-hiaatpensioen te allen tijde als standaard (met bijvoorbeeld een opt-out) op te nemen in de regeling.
2. Om risico's voor het individu te verkleinen – bijvoorbeeld door wisseling van werkgever en pensioenregeling – lijkt het voor de toekomst verstandig om toe te werken naar een eenduidig systeem voor alle nabestaandenpensioenregelingen bij overlijden voor de pensioendatum, waarbij de hoogte niet langer wordt bepaald door het aantal dienstjaren.
3. Wij geven voor wat betreft het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum de voorkeur aan een eenduidig systeem van risicodekking bij overlijden. De relatief kleine kans van overlijden voor de pensioendatum, met doorgaans grote financiële gevolgen, maakt dat risicodekking voor de hand ligt omdat sprake is van een typisch verzekeringsvraagstuk. Maar de overstap naar een systeem op risicobasis vereist wel dat er keuzes worden gemaakt, zowel door de wetgever als door sociale partners. Wij noemen als voorbeeld dat de hoogte van het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum niet langer wordt bepaald door het aantal dienstjaren en dat dekking ook na einde deelname (of bij zzp-schap) eenvoudiger kan worden voortgezet.
4. De gewenste keuze voor de hoogte en duur van de uitkering (samen te zien als de ambitie) is afhankelijk van persoonlijke en maatschappelijke voorkeuren. Globaal zijn twee uitgangspunten mogelijk. Aan de ene kant kan het

³⁶ Een onderzoek naar de kosten van het verzekeren van een aantal van de hier genoemde risico's is inmiddels opgestart in een Netspar project.

compenseren van het verlies van inkomen door een duurutkering (bijvoorbeeld levenslang) centraal staan. Aan de andere kant kan het nabestaanden-risico met een eenmalige uitkering of tijdelijke gewenningsuitkering worden opgevangen. Hierbij staat niet de compensatie van het verlies aan inkomen centraal, maar wordt de nabestaande in staat gesteld om zijn inkomen of uitgaven aan te passen aan de nieuwe situatie.

Denkrichting nabestaandenpensioen

Afschaffen van de franchise voor het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór pensioendatum

Door afscheid te nemen van de franchise in het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór pensioendatum wordt voorkomen dat nabestaanden van deelnemers met een laag inkomen, die niet in aanmerking komen voor een Anw-uitkering bij overlijden van de deelnemer, met een grote inkomensterugval worden geconfronteerd.

Uniformering nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum: standaard dekking als percentage van het laatstverdiende salaris, financiering alleen nog op risicobasis

Het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum wordt op risicobasis afgedekt en bedraagt dan standaard een percentage van het laatstverdiende salaris van de deelnemer, onafhankelijk van het aantal dienstjaren. Zolang er een arbeidsgerelateerd inkomen is, is het nabestaandenpensioen volledig gedekt. Dit betekent dat er ook altijd een complete dekking is in situaties van WW, ziekte en arbeidsongeschiktheid. Ongeacht de vorm of duur van het contract. Pas wanneer er sprake is van bijstand vervalt de dekking bij overlijden voor de pensioendatum. Desgewenst kan de dekking gedurende een periode van zzp-schap worden voortgezet.

Duidelijkheid bieden als een pensioenregeling geen nabestaandenpensioen biedt, drempelvrije toegang tot vrijwillige alternatieven

De werkgever(s) en werknemer(s) bepalen de pensioenregeling. Als de pensioenregeling geen nabestaandenpensioen biedt, wordt daar naar de deelnemer duidelijkheid over gegeven. Daarbij wordt de deelnemer gewezen op de risico's van het niet hebben van een nabestaandenvoorziening en de vrijwillige alternatieven die daarvoor beschikbaar zijn. In die situatie moet de toegang tot de vrijwillige alternatieven eenvoudig en zonder drempels zijn, analoog aan de huidige regels voor vrijwillige regelingen in de pensioensfeer. Dit kan betekenen dat een aanbieder in de derde pijler gedurende een vooraf bepaalde periode en zonder medische waarborgen de dekking accepteert.

De haalbaarheid en wenselijkheid van de geschetste oplossingsrichtingen zouden nader onderzocht moeten worden. Ook zouden gevolgen van aanpassingen in de regelingen of de regelgeving expliciet gekwantificeerd dienen te worden. Specifieke aandacht voor fiscaliteit daarbij lijkt wenselijk, bijvoorbeeld omdat niet-diensttijd gerelateerd nabestaandenpensioen nu niet onder de omkeerregel valt. Nader onderzoek naar de maatschappelijke behoefte en de ambitie van het nabestaandenpensioen lijkt gewenst, zowel vanwege de benoemde risico's voor individuen als vanwege de geschetste maatschappelijke veranderingen.

Literatuur

- Beleidsdoorlichting artikel 9 Begroting SZW: Nabestaanden, februari 2013.
- CBS Statline (2016), Huwen en partnerschapsregistraties; kerncijfers. 6 oktober 2016.
- CBS Statline (2016), Bevolking en bevolkingsontwikkeling; per maand, kwartaal en jaar; Huwen en partnerschapsregistraties; kerncijfers. 6 oktober 2016.
- CentERdata: Rapport Verzekering overlijdensrisico (Eindrapport in opdracht MinSZW), gepubliceerd 16 februari 2015.
- Van Everdingen, Fraterman, van Kampen, Slootweg, Starink, van Straalen, Visser (2017) *Nabestaandenpensioen. Versnipperde vormgeving vertroebelt risico's*, Netspar Occasional 06/2017, oktober 2017.
- Huig (2017) 'Keuze voor partnerpensioen niet gemaakt: geen recht op partnerpensioen', Pensioenbrief 2017/30.
- Henriëtte Prast (2017, *De Psychologie van pensioenkeuzes*, Netspar Brief 10
- E.M.F. Schols-Van Oppen (2009) *De franchise in pensioenregelingen* (diss.)
- SCP, *De sociale staat van Nederland 2015*. Den Haag, december 2015.

Dit is een uitgave van:
Netspar
Postbus 90153
5000 LE Tilburg
Telefoon 013 466 2109
E-mail info@netspar.nl
www.netspar.nl

Oktober 2017